

KOMPARACE STRUKTURY SPOTŘEBY DOMÁCNOSTÍ ZAMĚSTNANCŮ A DŮCHODCŮ V ČR

Drahomíra Zajíčková, Miroslav Zajíček

Abstract

The study analyzes and compares the consumer expenditures of households of employees and those of seniors in years from 2004 through 2014 based on data provided by the CZSO in the Statistics of family accounts. The groups show different developments, both in time of an economic boom and in time of an economic crisis. Household of employees bore the full weight of an economic crisis, that fully manifested itself in their consumption expenditures, which at that time decreased and shifted towards necessities. On the contrary, the households of seniors are due to the state pension security in the CR (about 95 % of all revenue comes from a government pension-type PAYG) virtually insulated from external economic development, and it is reflected in their consumption expenditures as well. During an economic downturn after 2009 consumption expenditures per person in both types of households virtually equated. With regard to the cause (a real decline in expenditures of households of employees) we see that as a negative development. With an economic recovery after 2014 it is expected the behavior to resume the pattern from before 2008, when the difference between the consumption per person in both types of households increased in favor of the household of employees.

Key words: households, senior, employee, expenditures; consumption; age groups, incomes

---

Abstrakt

Studie analyzuje a srovnává spotřební výdaje domácností zaměstnanců a důchodců v letech 2004 až 2014 a to na základě dat poskytovaných ČSÚ v rámci Statistiky rodinných účtů. Obě skupiny vykazují rozdílný vývoj, jak v době ekonomické konjunktury, tak v době ekonomické krize. Domácnosti zaměstnanců nesly plnou tíži ekonomické krize, což se plně projevilo na jejich spotřebních výdajích, které v té době reálně klesaly a přesouvaly se směrem ke statkům nezbytným. Naopak, domácnosti důchodců jsou vzhledem ke stavu důchodového zabezpečení v ČR (cca 95 % veškerých příjmů pochází z vládního

důchodového zabezpečení typu PAYG) prakticky zcela imunní k vnějšímu ekonomickému vývoji, což se plně projevuje v jejich spotřebních výdajích. V průběhu tzv. finanční krize došlo v roce 2014 téměř k vyrovnání spotřebních výdajů na osobu v obou typech domácností. S ohledem na příčinu (reálný pokles výdajů domácností zaměstnanců) se jedná o negativní vývoj. S ekonomickým oživením po roce 2014 lze očekávat návrat k vývoji před rokem 2008, kdy se rozdíl mezi spotřebou na osobu v obou typech domácností zvyšoval ve prospěch domácností zaměstnanců.

Klíčová slova: domácnosti důchodců a zaměstnanců, vydání, spotřeba, věk, příjmy

JEL Code: J10, J14

Úvod

Lepší životní a pracovní podmínky a kvalitnější zdravotní péče vedou k tomu, že méně lidí dnes umírá předčasně. Poměrně dlouhý život po skončení aktivní pracovní kariéry se stává přímou zkušeností stále většího počtu lidí. Senioři se tak stávají významnou sociální skupinou ve vyspělých zemích včetně ČR. Tato populační skupina s narůstající velikostí začíná podstatně ovlivňovat výkonnost a strukturu ekonomiky a také příjmy a výdaje státního rozpočtu. Struktura a dynamika jejich spotřeby - reakce spotřebitelů na "odchod do důchodu" (ukončení aktivní pracovní kariéry) a mechanismy jejich výdajů v post-aktivním věku jsou tak stále více předmětem analýz (viz např. Pistaferri, 2015 nebo DGRI, 2014).

Faktorů ovlivňující spotřebu a změny ve spotřebním chování nejen důchodců je celá řada. Mezi nejvýznamnější patří změny v příjmech, změny v relativních cenách, uvádění nových výrobků a služeb na trh, zmenšující se počet členů domácností a také stárnutí obyvatelstva.

Cílem této studie o struktuře spotřeby domácností důchodců ve srovnání s domácnostmi zaměstnanců je popsat:

- vztah mezi strukturou spotřeby a ekonomickou aktivitou,
- rozložení příjmů do výdajových položek k uspokojení potřeb pro život člověka zbytných a nezbytných.

V analýze využíváme data statistik rodinných účtů ČSÚ sledující hospodaření domácností prostřednictvím struktury a výše výdajů jednotlivých typů domácností pro období let 2004, 2008 a 2014.

1. Vymezení základních pojmů a souboru dat

Klíčovým aspektem vypovídajícím o životní úrovni domácností je struktura a dynamika spotřeby. Spotřebními výdaji domácnosti rozumíme hodnotu spotřebního zboží a služeb, které domácnost spotřebovává pro přímé uspokojení potřeb a požadavků svých členů, ať už za tyto statky a služby vydává finanční prostředky nebo nikoliv. Statky a služby pro spotřebu získávají domácnosti (ILO, 2003):

- prostřednictvím přímých nákupů na trhu (za peníze),
- prostřednictvím nákupů na trhu, ale bez peněz jako prostředku směny, případně v mimotržních transakcích (barter, naturální příjem),
- nebo z vlastní produkce domácnosti¹.

Předmětem této studie jsou peněžní výdaje, které ve vyspělých ekonomikách tvoří naprosto dominantní podíl na spotřebě.

Statistika rodinných účtů (SRÚ) sleduje hospodaření konkrétních sociálních skupin domácností a poskytuje informace o výši jejich výdajů a jejich struktuře.² V této studii pracujeme se dvěma skupinami domácností: domácnostmi zaměstnanců a domácnostmi důchodců. Ty jsou vymezeny následovně:

1) Domácnosti zaměstnanců jsou domácnosti s osobou v čele v pracovním nebo služebním poměru, která pracuje na základě pracovní smlouvy nebo na základě dohody o pracovní činnosti nebo dohody o provedení práce.

2) Domácnosti důchodců bez ekonomicky aktivních členů jsou domácnosti s osobou v čele, která pobírá jakýkoliv druh důchodu a nepracuje buď vůbec nebo v omezeném rozsahu (pro r. 2008 do 12 000 Kč ročně, pro r. 2014 do 48 000 Kč ročně). Podmínka omezené pracovní aktivity se vztahuje i na ostatní členy domácnosti.

Celkové příjmy a výdaje na domácnost byly přepočteny na průměrné příjmy a průměrné výdaje na osobu za kalendářní rok. S ohledem na porovnatelnost příjmů s výdaji pracuje výzkum s čistými příjmy, tj. s příjmy očištěnými o odvody na zdravotní a sociální pojištění a o daň z příjmů.

---

¹ Na mikro-úrovni byla tzv. household production uvedena do ekonomické teorie v 60. letech (deskripce viz např. Becker (1981) a na makro-úrovni pak v Muth (1966), Benhabib, Rogerson, Wright (1991) a Greenwood, Hercowitz (1991)

² Metodika SRÚ, ČSÚ, <https://www.czso.cz/csu/czso/statistika-rodinnych-uctu-metodika>

2. Struktura příjmů domácností důchodců a zaměstnanců

Příjmy domácností důchodců jsou tvořeny třemi základními zdroji: sociálními příjmy (tj. převážně starobními důchody), pracovními příjmy a ostatními příjmy. Životní úroveň (a spotřeba) českých důchodců je zcela dominantně závislá na výši jejich starobní penze, neboť cca 95 % disponibilního důchodu tvoří příjmy plynoucí právě ze státem poskytovaného důchodového zabezpečení. Pracovní a ostatní příjmy jsou z celkového pohledu prakticky zanedbatelné, byť jejich podíl velmi mírně roste (Tab.1). Celkové proporce příjmové struktury důchodců se mění zvolna, efekty čerpání kapitalizovaných úspor na stáří (penzijní připojištění, životní pojištění, investice na kapitálovém trhu a další) se dostaví v podstatném rozsahu až po roce 2025 (Zeman, 2007).

Tab. 1: Struktura příjmů domácností důchodců v letech 2004, 2008, 2014

struktura příjmů domácností důchodců v období (%)	2004	2005	2006	2007	2008	2014
abs. (průměry na osobu v Kč za rok)	92 149	96 942	102 853	111 538	118 149	146 360
- pracovní	2,9	2,6	2,2	2,1	2,0	2,2
- sociální	95,1	94,8	95,0	94,4	94,0	93,2
- ostatní	2,0	2,6	2,8	3,5	3,9	4,6

Pramen: SRÚ ČSÚ, vlastní výpočty

Z hlediska poměru úspor a disponibilního příjmu se situace domácností českých důchodců dlouhodobě zlepšuje, neboť celková míra úspor se v průběhu let 2004 až 2014 zvýšila o cca 50 %. Motivem pro vytváření úspor i v domácnostech důchodců je primárně opatrnostní princip (precautionary savings)³, což je potvrzeno i novějšími analýzami (Farugee, 2002).

Tab. 2: Podíly spotřebních vydání a příjmu domácností důchodců v letech 2004, 2008, 2014

	2004	2005	2006	2007	2008	2014
podíl spotřebních vydání a celkového příjmu	0,89	0,88	0,88	0,86	0,87	0,85
podíl celkových vydání (spotřebních a investičních) a celkového příjmu	0,98	0,96	0,97	0,95	0,96	0,93
míra úspor* (%)	11,1	12,1	12,0	14,5	13,2	15,4

Pramen: SRÚ ČSÚ, vlastní výpočty

Vysvětlivky: *míra úspor=(čisté celkové příjmy-spotřební vydání)/čisté celkové příjmy

V kategorii **zaměstnanců** jsou dominantními příjmy pracovní (vč. příjmů z podnikání), které se dlouhodobě udržují v rozmezí 80 - 83 % disponibilních příjmů, byť s mírnou tendencí k poklesu. Stejně tak dochází k poklesu podílu sociálních příjmů - zejména mezi roky 2008 a 2014 (pokles o cca 12 %). Naopak u ostatních (kapitálových) příjmů došlo k

³ Ke konceptu precautionary savings viz zejména Leland (1968), Weil (1993), Lusardi (1998) a Ventura and Eisenhauer (2005) a další.

podstatnému růstu zejména v prvních letech sledovaného období (rok 2004: 5 %, rok 2008: 8 %). Období 2008 - 2014 ukazuje stagnaci ostatních (primárně kapitálových příjmů) příjmů, což může souviset s významným poklesem kapitálových výnosů a úrokových měr v době tzv. finanční krize (viz Tab. 3).

Tab. 3: Struktura příjmů domácností zaměstnanců v letech 2004, 2008, 2014

struktura příjmů domácností zaměstnanců v období %	2004	2005	2006	2007	2008	2014
abs. (průměry na osobu v Kč za rok)	105 193	112 220	125 107	135 708	147 682	165 827
- pracovní	83,0	82,0	81,0	80,0	81,0	81,9
- sociální	12,0	12,0	11,0	12,0	11,0	9,8
- ostatní	5,0	6,0	8,0	8,0	8,0	8,3

Pramen: SRÚ ČSÚ, vlastní výpočty

3. Struktura spotřebních vydání domácností důchodců a zaměstnanců

V následující analýze se soustředíme pouze na spotřební výdaje domácností. Neanalyzujeme výdaje ostatní (pořízení a rekonstrukce domu a bytu, nákupy cenných papírů, dary příbuzným aj.). Ekonomický růst v letech 2004 - 2007 a podstatné zlepšení situace na trhu práce umožnil růst spotřeby domácností obou sledovaných skupin. V roce 2008 činila roční spotřební vydání domácností důchodců 102 579 Kč/osobu, zaměstnanců 116 105 Kč/osobu (Tab.4). Oproti roku 2004 se jedná o nominální růst čistých výdajů na osobu v domácnostech zaměstnanců o 32 %, v domácnostech důchodců o 25 %. Po zohlednění růstu cen se průměrná čistá peněžní vydání v reálném vyjádření zvýšila o 16 % resp. 5 % (Tab.5).

Období 2008 až 2014 v důsledku ekonomické krize, rostoucí nezaměstnanosti (r. 2008: 4,4 %; r. 2009: 6,7 %; r. 2010: 8,2 %; r. 2012: 8,6 %, r. 2013: 8,2 %) a složitější příjmové situace obyvatelstva se odrazilo i do spotřebního chování domácností, ovšem pouze ve vydáních domácností zaměstnanců - tedy těch, kteří jsou hlavními nositeli nákladů ekonomické krize.

Tab. 4: Vývoj spotřebních vydání domácností v letech 2004, 2008, 2014

spotřební vydání (průměry na osobu v Kč za rok)	2004	2005	2006	2007	2008	2014
domácností zaměstnanců (Z) abs. (Kč)	87 689	92 009	100 187	107 889	116 105	124 422
domácností důchodců (D) abs. (Kč)	81 906	85 257	90 476	95 404	102 579	123 849

Pramen: SRÚ ČSÚ, vlastní výpočty

Tab. 5: Nominální a reálný index spotřebních vydání domácností v letech 2004, 2008, 2014

	2008/2004		2014/2008	
	dom. důchodců	dom. zaměstnanců	dom. důchodců	dom. zaměstnanců
index (běžné ceny)	1,25	1,32	1,21	1,07
index (stálé ceny)	1,05	1,16	1,06	0,98

Pramen: SRÚ ČSÚ, vlastní výpočty

Domácnosti zaměstnanců omezily svá vydání v reálném vyjádření o 2 % a to zejména za zbytnější zboží a služby (alkohol, tabák, bytové vybavení, výdaje na zdraví), naopak u domácností důchodců docházelo k dalšímu nárůstu reálných spotřebních výdajů na osobu a to reálně o 6 % (obojí v letech 2008 až 2014). Domácnosti důchodců na rozdíl o domácností zaměstnanců nenesou žádné náklady krize - většina jejich příjmů pochází z důchodového pojištění a to v krátkém období nereaguje na cyklický vývoj ekonomiky.

Logicky se tak v letech 2008 - 2014 obrátil trend rozšiřování mezery mezi výdaji domácností zaměstnanců a důchodců.⁴ Zatímco v období 2004 - 2008 se mezi oběma skupinami domácností zvýšil rozdíl vyjádřený podílem výdajů domácností důchodců na osobu na domácnostech zaměstnanců na osobu z 7 % (r. 2004) na 12 % (r. 2008), pak v období následujícím (2008 - 2014) se tento rozdíl prakticky smazal. V roce 2014 činil pouze 0,5 %. Toto snížení rozdílu ale nelze hodnotit pozitivně, neboť nebylo primárně dosaženo zvýšenými výdaji důchodců, nýbrž pouze poklesem výdajů domácností zaměstnanců.

Tab.6: Podíl čistých peněžních vydání domácností důchodců na domácnostech zaměstnanců

	2004	2008	2014
podíl čistých peněžních vydání dom. důchodců na dom. zaměstnanců	93,4	88,4	99,5
rozdíl čistých peněžních vydání dom. důchodců a dom. zaměstnanců –abs. (Kč)	-5 783	-13 526	-573

Pramen: SRÚ, ČSÚ, vlastní výpočty

Porovnání jednotlivých položek spotřeby podle ekonomické aktivity osob z údajů SRÚ ukazuje rozdíly ve spotřebních výdajích jednotlivých typů domácností - viz Tab. 7.

⁴ Je však třeba zdůraznit, že samotné snížení výdajů v době odchodu do důchodu ještě nutně neznamená pokles v užítku či v životní spokojenosti. S ukončením aktivní pracovní kariéry klesají i některé výdaje spojené se zaměstnáním: doprava do a ze zaměstnání, závodní, resp. zaměstnanecké stravování, předepsané oblečení atd. Rovněž rozsah služeb zajišťovaných externě pro domácnosti (praní, vaření, úklid, práce na zahradě) se může snížit a více volného času dovoluje spotřebitelům nakupovat mnohem efektivněji (úsporněji). Americké odhady tvrdí, že senioři potřebují, ve srovnání s neseniory, menší příjem k tomu, aby si udrželi srovnatelnou životní úroveň [Atchley 1988].

Tab. 7:1 Struktura spotřebních vydání domácností zaměstnanců a důchodců (2014)

rok 2014 (průměry na osobu za rok)	domácnosti zaměstnanců				domácnosti důchodců			
	abs.	%	index stálé ceny (14/08)	index běžné ceny (14/08)	abs.	%	index stálé ceny (14/08)	index běžné ceny (14/08)
A. spotřební vydání (CZ-COICOP)	124 422	100,0	0,98	1,07	123 849	100,0	1,06	1,21
potraviny, nealkoholické nápoje	23 633	19,0	0,94	1,09	29 976	24,2	0,95	1,12
alkoholické nápoje, tabák	3 367	2,7	0,87	1,10	3 886	3,1	1,15	1,42
odívání a obuv	6 742	5,4	1,14	1,05	3 809	3,1	1,25	1,16
bydlení, voda, energie, paliva	24 115	19,4	0,96	1,13	34 761	28,1	1,00	1,25
bytové vybavení, provoz domácnosti	7 292	5,9	0,95	0,90	6 539	5,3	1,02	0,97
zdraví	2 763	2,2	0,92	1,06	5 027	4,1	0,90	1,05
doprava	14 756	11,9	1,00	1,01	8 745	7,1	1,34	1,45
pošty a telekomunikace	5 272	4,2	1,25	0,97	4 755	3,8	1,28	1,09
rekreace, kultura a sport	12 082	9,7	1,00	0,97	10 532	8,5	1,12	1,13
vzdělání	895	0,7	0,97	1,09	134	0,1	4,18	4,79
stravovací a ubytovací služby	7 594	6,1	0,99	1,14	3 881	3,1	1,23	1,41
ostatní zboží a služby	15 912	12,8	1,11	1,21	11 805	9,5	1,28	1,48

Pramen: SRÚ ČSÚ, vlastní výpočty

Z tabulky je zřejmé, že kategorie zaměstnanců vykazuje pro téměř všechny reprezentanty vyšší spotřební vydání než kategorie důchodců. Výjimky představují ze specifických důvodů tři kategorie položek: potraviny a nápoje, bydlení a výdaje na zdraví, což je ovlivněno odlišným složením domácností⁵ (bydlení a potraviny a nápoje) a věkovou strukturou domácností (výdaje na zdraví).

⁵ Průměrný počet členů na domácnost

2014	domácnosti celkem	domácnosti důchodců	domácnosti zaměstnanců
průměrný počet členů na domácnost	2,23	1,48	2,53

Pramen: Vydání a spotřeba domácností statistiky rodinných účtů - domácnosti podle postavení osoby v čele, podle velikosti obce, příjmová pásma, regiony soudržnosti – ČSÚ, 2014

<https://www.czso.cz/czo/czso/vydani-a-spotreba-domacnosti-statistiky-rodinnych-uctu-za-rok-2014-domacnosti-podle-postaveni-osoby-v-cele-podle-velikosti-obce-prijmova-pasma-regiony-soudrznosti>

Tab. 8: Struktura spotřebních vydání domácností zaměstnanců a důchodců v letech 2004, 2008, 2014

	domácnosti zaměstnanců			domácnosti důchodců		
	2004	2008	2014	2004	2008	2014
spotřební vydání	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
potraviny, nealkoholické nápoje	20,0	18,6	19,0	28,1	26,1	24,2
alkoholické nápoje, tabák	2,9	2,6	2,7	3,0	2,7	3,1
odívání a obuv	6,2	5,5	5,4	3,8	3,2	3,1
bydlení, voda, energie, paliva	18,1	18,3	19,4	27,4	27,1	28,1
bytové vybavení, provoz dom.	6,6	6,9	5,9	6,3	6,6	5,3
zdraví	1,7	2,2	2,2	3,3	4,7	4,1
doprava	12,0	12,5	11,9	6,0	5,9	7,1
pošty a telekomunikace	4,6	4,7	4,2	4,3	4,2	3,8
rekreace, kultura a sport	11,2	10,7	9,7	8,3	9,1	8,5
vzdělání	0,7	0,7	0,7	0,0	0,0	0,1
stravovací a ubytovací služby	5,8	5,7	6,1	2,3	2,7	3,1
ostatní zboží a služby	10,3	11,3	12,8	7,1	7,8	9,5

Pramen: SRÚ ČSÚ, vlastní výpočty

Z detailnějšího porovnání vydání za jednotlivé skupiny položek (statků) je patrné, že největší podíl výdajů shodně u obou skupin tvoří výdaje na nezbytné statky a služby, resp. statky, které domácnost musí hradit (byť je samozřejmě otázka v jaké kvalitě a množství): bydlení (nájemné, voda, energie, paliva), potraviny (potraviny, nealkoholické nápoje) a provoz domácnosti (nábytek, přístroje a spotřebiče pro domácnost): u důchodců tyto výdaje tvoří přes polovinu veškeré výdajové kapacity (58 %), u domácností zaměstnanců pouze 44 %.

Vysoký podíl výdajů - absolutní (cca 29 976 Kč) i relativní (24 %) - za potraviny a nápoje u skupiny důchodců je možno vysvětlit působením několika různorodých vlivů:

- „přelitím“ části spotřeby potravin u skupiny zaměstnanců do položky stravovací a ubytovací služby související s možnostmi závodního (zaměstnaneckého) stravování a vesměs vyšší mírou návštěvnosti různých typů stravovacích zařízení,
- efektivnějším hospodařením vícečlenných domácností – ať již samotnou ekonomikou provozu domácnosti nebo nákupem větších, cenově zvýhodněných balení či možností nákupu ve velkých obchodních řetězcích umístěných většinou na okraji velkých center spojených s horší dostupností veřejnou hromadnou dopravou,
- dlouhodobým úbytkem potravin získaných jiným způsobem než nákupem, tedy opatřených z vlastních zdrojů (zahrada, domácí hospodářství aj.).⁶

⁶ Peněžní vydání domácností, jejich vývoj a struktura podle SRÚ, ČSÚ, Praha, <https://www.czso.cz/documents/10180/.../25e33b12-735f-4ace-a2a1-89a241ab34bf>

Druhou nejvýznamnější složkou výdajů ve struktuře výdajů domácností tvoří náklady na bydlení (nájemné, běžná údržba a opravy bytu, energie a paliva a ostatní služby související s bytem); jejich podíl v domácnostech důchodců tvoří 28 %, v domácnostech zaměstnanců 19 % výdajové kapacity domácností. Největší podíl ve výdajích představují energie a paliva (elektrická a tepelná energie, plyn a paliva), která činí téměř 60 % výdajů na bydlení důchodců (52 % výdajů zaměstnanců). Ve srovnání s rokem 2008 se výdaje na bydlení důchodců zvýšily o 25 %, za jejichž nárůstem stojí hlavně růst cen energií (tyto výdaje vzrostly zejména s podporou tzv. obnovitelných zdrojů energie a s růstem regulované složky cen energie - tržní ceny energií v tomto období poklesly v řádech cca 50 %) a běžné údržby související s bytem. Naopak ukončení regulace nájemného se na výdajích nijak podstatně neprojevovalo, neboť nenastaly cenové skoky.

Tab. 9: Srovnání výdajů na bydlení v domácnostech zaměstnanců a důchodců v letech 2004, 2008, 2014

	domácnosti zaměstnanců						domácnosti důchodců					
	2004		2008		2014		2004		2008		2014	
výdaje na:	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
bydlení	15 876	100,0	21 267	100,0	24 115	100,0	22 472	100,0	27 780	100,0	34 761	100,0
- z toho nájemné	3 680	23,2	4 912	23,1	6 785	28,14	5 107	21,1	5 873	21,1	8 423	24,2
- z toho elektrina, plyn, paliva	8 735	55,0	11 247	52,9	12 564	52,10	13 444	59,7	16 581	59,7	20 579	59,2
- z toho běžná údržba a ostatní služby	3 461	21,8	5 108	24,0	4 766	19,76	3 921	19,2	5 326	19,2	5 759	16,6

Pramen: SRÚ ČSÚ, vlastní výpočty

Na uspokojení nezbytných životních potřeb důchodci vynakládají v roce 2014 téměř 2/3 spotřebních výdajů (abs. 71 276 Kč). Oproti výdajům zaměstnanců, které tvoří pouze 43,9 % výdajů (abs. 55 040 Kč). Samotná výše nezbytných výdajů (tedy statků, jejichž spotřebu není možné během životního cyklu výrazně omezit), je obtížně ovlivnitelná. K této rigiditě přispívá zejména nepružnost trhu s bydlením (omezené nájemné bydlení, mělký trh s vlastnickým bydlením ve většině měst), kdy změny v rodinné situaci u důchodců (ale obecně i zaměstnanců) spočívající v poklesu počtu členů domácnosti nevedou ke změnám bytové situace.

Z výše uvedené tabulky jsou dále patrné posuny ve struktuře spotřebních výdajů dle věku a ekonomické aktivity.

U zaměstnanců čtvrtinu (25 %) výdajové kapacity tvoří výdaje, které jsou převážně spojeny:

- **s výkonem zaměstnání** tj. doprava do a ze zaměstnání (12,5 %), odívání a obuv (předepsané firemní oblečení), stravovací a ubytovací služby (závodní stravování) a vzdělávání, které jsou oproti výdajům důchodců dvojnásobné (dom. důchodců 12 %),
- **s rozdílným životním stylem a prioritami** – vliv značek a módních trendů, společenské prestiže, stravování v restauracích je častější a typičtější u mladších věkových kategorií než kategorií důchodců.

S přibývajícím věkem dochází ke snížení peněžních vydání na potřeby, které již není z celé řady příčin (zdravotních, sociálních, změny v prioritách) možné uskutečňovat či pouze velmi obtížně (cestování, řízení motorových vozidel),

- kontinuálně se zvyšující se podíl výdajů na **zdraví**, tvořící u nejstarších důchodců (76+ let) téměř 6 % spotřebních výdajů, cca 71 % všech výdajů tvoří léky,
- omezení funkčního potenciálu osob vedoucí ke zvyšování podílu výdajů související s **výdaji na dlouhodobou péči a široké spektrum sociálních služeb** zahrnující celý komplex výdajů spojených se sociálním stravováním, dovozem stravy do bytu, osobní asistenci, pomocí při zajištění chodu domácnosti,
- nezanedbatelný vliv má snížení nároků, resp. **posun priorit** samotného důchodce spočívající v menším vlivu módního diktátu, značek, prestiže, „společenského“ tlaku apod.

Pozitivním aspektem ve vývoji domácností důchodců je pozvolný pokles výdajů na uspokojení nezbytných životních potřeb. Zatímco v roce 2004 činila jejich váha 61,8 % výdajů, v roce 2008 to již bylo 59,7 %, v roce 2014 pak 57,6 %. Pokles podílu nezbytných statků vytváří určitý prostor v rozpočtech domácností pro další spotřební kategorie, které se v průběhu let na trhu objevují (mobilní telefony, internet). Je také faktem, že některé kdysi zbytné statky se postupně přesunují do kategorie nezbytných (mobilní telefon, internet) - zejména u nově nastupující generace důchodců.

O životní úrovni a postavení jednotlivých kategorií domácností vypovídají nejlépe výdaje spojené s volnočasovými aktivitami (rekreace, kultura, sport) a dalšími zbytnými statky (stravovací, ubytovací služby aj.). Absolutní výdaje na tyto služby jsou pro celé hodnocené období vyšší pro kategorie zaměstnanců, která absolutně vydává na tyto aktivity o téměř 5 tis. Kč více, mění se však podíly těchto složek ve struktuře výdajů obou skupin (Tab. 10). Zatímco v domácnostech důchodců došlo k růstu podílu výdajů na zbytné statky, v domácnostech zaměstnanců tomu bylo právě naopak, což zhmotňuje zejména dopad

hospodářské krize mezi lety 2008 až 2014 v kategorii zaměstnanců a naopak ukazuje de facto imunitu kategorie důchodců vůči reálnému ekonomickému vývoji za stávajícího penzijního systému.

Tab. 10: Srovnání výdajů na zbytné statky v domácnostech zaměstnanců a důchodců v letech 2004, 2008, 2014

	domácnosti zaměstnanců				domácnosti důchodců			
	abs.	%			abs.	%		
vydání	2014	2004	2008	2014	2014	2004	2008	2014
alkoholické nápoje, tabák	3 367	2,9	2,6	2,7	3 886	3,0	2,7	3,1
rekreace, kultura, sport	12 082	11,2	10,7	9,7	10 532	8,3	9,1	8,5
ubytovací a stravovací služby	7 594	5,8	5,7	6,1	3 881	2,3	2,7	3,1
celkem	23 043	19,9	19,1	18,5	18 299	13,6	14,4	14,8

Pramen: SRÚ ČSÚ, vlastní výpočty

Shrnutí

Období let 2004 až 2014 lze rozdělit na dvě hlavní části - období konjunktury 2004 – 2008 a období dopadu tzv. finanční krize 2008 – 2014; v ekonomice došlo k významným změnám, které podstatně ovlivnily hospodaření individuálních domácností. Vývoj vztahu spotřeby domácností zaměstnanců a důchodců je v obou těchto obdobích diametrálně odlišný. Jestliže domácnosti důchodců jsou od vlivů ekonomických výkyvů izolovány stávajícím systémem důchodového zabezpečení v ČR, které tvoří cca 93 % jejich příjmů, pak na domácnosti zaměstnanců dolehly všechny náklady krize - vyšší nezaměstnanost, vyšší nejistota, snížení vládních výdajů, zvýšení daní i sociálních dávek. V důsledku krize tak došlo k obrácení trendu rozevírání nůžek ve spotřebě domácností zaměstnanců oproti domácnostem důchodců. V roce 2014 spotřeba na osobu v obou kategoriích domácností se prakticky vyrovnala (rozdíl pouze 0,5 %). Ovšem toto vyrovnání spotřeby nelze hodnotit pozitivně, neboť bylo dosaženo převážně poklesem spotřeby domácností zaměstnanců. S ohledem na zlepšenou ekonomickou situaci, lze ukončení tohoto negativního trendu očekávat již v roce 2015 a 2016.

Z hlediska struktury výdajů obou skupin domácností na osobu jsou determinujícími faktory: počet členů domácnosti, věk (a s ním související zdravotní stav) a efekt ekonomické aktivity u jedné skupiny (což vyvolává výdaje na její udržení). Obě skupiny domácností jsou schopny generovat úspory a tato schopnost se ve sledovaném období zlepšila, přičemž k podstatnému zvýšení této schopnosti došlo zejména u domácností důchodců, což koreluje také se zvyšující se schopností domácností důchodců spotřebovat i statky a služby zbytné. ČR tak kopíruje trend vyspělých zemí, ve kterých

se kategorie důchodců stala již v 80. a 90. letech významnou spotřebitelskou skupinou. S nástupem "nové generace" důchodců (tj. té, která podstatnou část svého života již prožila za tržní ekonomiky) se tyto trendy budou jen posilovat.

Literatura

1. *Analýza vývoje příjmů a výdajů domácností ČR*, MPSV, 2014
2. Battistin E. and all.: *The Retirement Consumption Puzzle: Evidence from a Regression Discontinuity Approach*, WP08/05, IFS, Italy
3. Becker, G. S.: *A Treatise on the Family (Enlarged ed.)*. Cambridge, MA: Harvard University Press. ISBN 0-674-90698-5, 1991
4. Benhabib, J.; Rogerson, R.; Wright, R. D.: *Homework in Macroeconomics: Household Production and Aggregate Fluctuations*. Journal of Political Economy. 99 (6): 1166–1187,1991
5. Farugee, H.: *Population ageing and its macroeconomic implications: a framework for analysis*, Working paper, No. 16, IMF, January 2002
6. Greenwood, J.; Hercowitz, Z.: *The Allocation of Capital and Time over the Business Cycle*. Journal of Political Economy. 99 (6): 1188–1214,1991
7. ILO: Report II, *Household income and expenditure statistics* (ICLS/17/2003/2, závěry konference statistiků práce), Geneve, 2003
8. Indexy spotřebitelských cen (životních nákladů) - základní členění, ČSÚ, r. 2005-2014, kód: 7101-05; <http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/s/2006-7>
9. Leland, H.: *Saving and Uncertainty: The Precautionary Demand for Saving*, The Quarterly Journal of Economics 2: 465-473, 1968
10. Lusardi, A.: *On the Importance of the Precautionary Saving Motive*, American Economic Association 88: 449-453, 1998
11. Muth, R. F.: *Household Production and Consumer Demand Functions*, Econometrica. 34 (3): 699–708. doi:10.2307/1909778, 1996
12. Pistaferri, L.: *Household Consumption: Research Questions, Measurement Issues, and Data Collection Strategies*, Journal of Economic and Social Measurement, 2015.
13. Population ageing in Europe: facts, implications and policies, Directorate-General for Research and Innovation Socioeconomic sciences and humanities EUR 26426 EN, 2014
14. Příjmy, vydání a spotřeba domácností podle statistiky rodinných účtů za rok 2014, I.díl - sociální skupiny, příjmová pásma, ČSÚ, 2015, kód 3001-05; <http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/p/3001-05>
15. Ventura, L. and Eisenhauer, G. 2005. *The Relevance of Precautionary Saving*, German Economic Review, Blackwell Publishing 6(1): 23-35
16. Vydání a spotřeba domácností statistiky rodinných účtů za rok 2008, ČSÚ, 2009, kód 3001-09; <http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/p/3001-09>
17. Vydání a spotřeba domácností statistiky rodinných účtů za rok 2008 - doplňující třídění, ČSÚ, 2009, kód 3002-09; <http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/p/3002-09>
18. Weil, P.: *Precautionary Savings and Permanent Income Hypothesis*, The Review of Economic Studies, Oxford Journals, 60(2): 367-383, 1993

19. Zeman K.: *Faktory ovlivňující realizaci základních zájmů České republiky v EU v podmínkách stárnutí obyvatelstva (srovnávací analýza)*, Institut evropské integrace, NEWTON College, a.s., Praha, 2007

Kontakt:

Drahomíra Zajíčková

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i

Karlovo náměstí 1359/1

128 00 Praha 2

drahomira.zajickova@vupsv.cz

Miroslav Zajíček

Vysoká škola ekonomická

nám. W. Churchilla 1938/4

130 67 Praha 3

miroslav.zajicek@vse.cz